

adını alan Bayramî Melâmîliği'ni temsil eden Bekir Reşad Efendi'ye (ö. 1875) intisap etti. Zâhiren Nakşibendî-Müceddidî olarak görünmekle birlikte Hamzavîliğin prensiplerine sıkı sıkıya bağlı kaldı. Bekir Reşad Efendi'den sonra uzun yıllar İstanbul'da Hamzavî kutb'u olarak tanındı. Üçüncü devre Melâmîliği adı verilen Nakşibendî Melâmîliği'nin kurucusu Muhammed Nûr'ul-Arabî İstanbul'a geldiğinde kendisini sık sık ziyaret ederek tarikatını Abdülkâdir-i Belhî'ye tasdik ettirmek istediye de münasebetleri dostluk çerçevesinde kaldı. Hamzavîlik Cumhuriyet döneminde oğlu Ahmed Muhtar'da (ö. 1933) kesintiye uğradı. Aralarında Bahariye Mevlevîhanesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede, Feruh Çelebi ve çecelelik makamını temsil eden Abdülhalim Çelebi gibi ileri gelen kişiler bulunmasına rağmen, Mevlevîler'in çoğu Abdülkâdir-i Belhî'yi kutub kabul etmişlerdir.

Eserleri. 1. *Esrârü't-tevhîd*. Mesnevi tarzında yazılmış 223 beyitlik Farsça bir eserdir. İhvan*ından Selânik Valisi Mehmed Nâzim Paşa tarafından nazmen tercüme edilmiştir (İstanbul 1331). Müellif hattı nüsha *Sefînetü'l-evliyâ'*-

nın içinde yer almaktadır. 2. *Divan*. Şiirlerinde Gûlâm-ı Kâdir ve Belhî mahlaslarını kullanan Abdülkâdir-i Belhî'nin Farsça, Çağatayca ve Anadolu Türkçesi'yle yazdığı şiirlerden meydana gelen büyük bir divanı vardır. Ancak bu şiirler edebiyat açısından değil, daha çok tasavvuf bakımından önemlidir. Divanı dışındaki eserlerinde bulunan beyit sayısı ise otuz beş binin üzerindedir. 3. *Yenâbî'ul-hikem*. On bir bin beyitten meydana gelen bu tasavvufî eserin yazılışı 1902'de tamamlanmıştır. 4. *Künûzü'l-ârifîn*. Tasavvufî hal ve makamları açıklayan 5453 beyitlik Farsça mesnevi tarzında bir eser olup 1905'te yazılmıştır. 5. *Gülşen-i Esrâr*. 6876 beyitlik bir eserdir. A. Gölpınarlı'nın, Abdülkâdir-i Belhî'nin oğlu Ahmed Muhtar'da gördüğünü söylediği yukarıda adı geçen dört eserin bugün nerede olduğu bilinmemektedir (bu eserler için bk. A. Gölpınarlı, s. 183-187). 6. *Sünûhât-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniyye*. 2260 beyitten meydana gelen eserin Abdülkâdir-i Belhî'nin kendi hattıyla olan nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (İbnülemin, nr. 3360). İbnülemin, adı geçen bu eserlerin dışında *Şems-i Raḥşân* ve *Şümûs-i Esrâr* adlı iki eseri daha olduğunu söyler. Abdülkâdir-i Belhî'nin eserlerinin hepsi manzumdur.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 227-230; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 7-8; Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 182-187; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936-45, I, 229-233; Muharrem Hilmi Şenalp, "Eyüpsultan'da Şeyh Murad Külliyesi", *Lâle*, sy. 1, İstanbul 1982, s. 22-26; T. Yazıcı, "Abd-al-Qâder Balḳî", *Eİr.*, I, 131-132.

NİHAT AZAMAT

ABDÜLKÂDİR el-CEZÂİRİ

(عبدالقادر الجزائري)

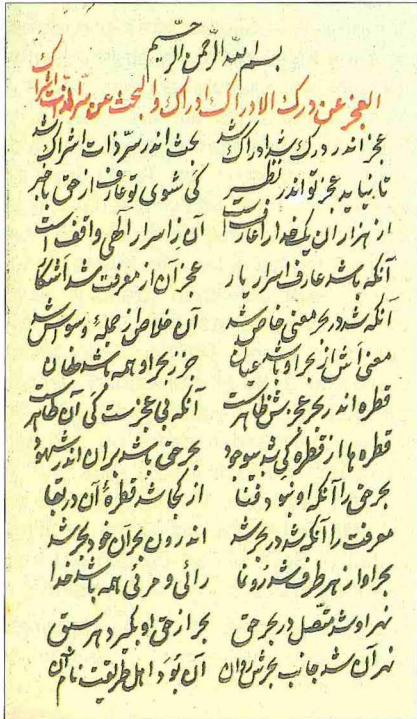
(1808-1883)

İslâm mücahidi ve Cezayir emîri
(1832-1847).

6 Eylül 1808'de Batı Cezayir'de Maasker şehri civarındaki bir zâviyede doğdu. Babası Muhyiddin, Hz. Hasan soyundan olup Kâdirî şeyhlerindendi. Çocukluğunda ve gençliğinde sağlam bir din eğitimi gördüğü gibi silâh kullanmayı ve ata binmeyi de öğrendi. 1827'de babasıyla birlikte Mekke'ye giderek hacı oldu. Yurda dönüşünden az

sonra, 1830 Temmuzunda Fransızlar Cezayir'i işgal ettiler ve ülkedeki üç yüz yıllık Türk idaresine son verdiler. Yerli Arap ve Berberî kabileleri, yabancı hâkimiyetine karşı koymak maksadıyla Şeyh Muhyiddin'i sultan ilân etmek istediler; fakat o yaşlılığını ileri sürdü ve bu vazifeden oğlu lehine feragat etti. Abdülkâdir, Fas sultanının hükümdarlık hakkını tanıyarak, 22 Kasım 1832'de "emîr'ül-mü'minîn" unvanını aldı. Fas Sultanı Abdurrahman'ın halifesi sıfatıyla Fransızlar'a ve onlarla iş birliğinde bulunanlara karşı mücadeleye başladı. Kahramanlığı ve zekâsı sayesinde yerli kabileleri etrafına topladı, nüfuzunu Batı ve Orta Cezayir'e kadar genişletti. Büyük Sahra'nın bazı şeyhleri de ona tâbi oldular. Ocak 1831'de Fransız işgaline geçen Vahran'daki (Oran) kumandan Bugeaud ile 30 Mayıs 1837'de Tefna Antlaşması'nı imzalaması, onu memleketin üçte ikisine hâkim kıldı. Daha önce Maasker'de olan idare merkezini Tagdempt'e naklettikten sonra, İslâm esaslarına dayalı bir devlet kurmak için faaliyet gösterdi. Türkler zamanında birtakım mükellefiyetler karşılığında vergiden muaf tutulan Mehâzin kabilelerinin imtiyazlarını kaldırdı ve herkesten zekât topladı. Fas yoluyla İngiltere'den sağladığı top ve tüfeklerle düzenli bir ordu kurdu. Bu arada Fransızlar doğuda Osmanlı tâbiyetini sürdürren ve kendilerine karşı direnen Ahmed Bey'i yenerek 1837 Ekiminde Kostantine şehrini zaptettiler. 1839 sonbaharında da Kabiliye bölgesine kadar genişlettiği nüfuzunu sınırlandırmak için Abdülkâdir'le görüşmek istediler. Red cevabı alınca da kuvvet göndererek Cezayir'i Kostantine'ye bağlayan Bîbân Geçidi'ni ele geçirdiler. Buna karşı, 19 Kasım'da "cihâd-ı mukaddes" ilân eden Abdülkâdir, küçük fakat hareket kabiliyeti yüksek birliklerini Fransızlar üze-

Abdülkâdir-i Belhî'nin *Sünûhât-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniyye* adlı eserinin son sayfası (İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3360)

Abdülkâdir
el-Cezâirî

rine sevketti. Ancak, 1840 Aralığında Cezayir umumi valiliğine tayin edilen Bugeaud, sayısı artırılmış kuvvetlerini hasmının harp taktiğine uygun şekilde hazırladıktan sonra Abdülkâdir ile savaşa girdi. Fransızlar Tagdempt, Maasker ve Tlemsen şehirlerini işgal ettiler. 16 Mayıs 1843'te emirin seyyar ordugâhını bile bastılar. Abdülkâdir Fas'a sığınmak zorunda kaldı. Peşini bırakmayan Bugeaud, 1844 Ağustosunda İsl'y'de Fas ordusunu yendi; 1844 Ekiminde imzalanan Tanca Antlaşmasıyla Fas Sultanı Abdurrahman'ı, Abdülkâdir'i desteklemekten vazgeçirdi. Bunun üzerine emir Cezayir topraklarına döndü ve bir Fransız birliğini 1845 Ekiminde Şidî-Brâhîm'de bozguna uğrattıysa da, gittikçe artan Fransız baskısı karşısında yerli kabilelerin kendisinden uzaklaştıklarını gördü. 1846 yazında çaresizlik içinde tekrar Fas'a sığındı. Sultanın kuvvetlerinin yenilmesi üzerine, 23 Aralık 1847'de Fransızlar'a teslim oldu. İskenderiye veya Akkâ'ya götürüleceğine dair verilen söze rağmen Fransa'da beş yıl esir olarak kaldı. 1852 Ekiminde serbest bırakılınca Osmanlı ülkesine giderek önce Bursa'da, 1855'ten itibaren de Şam'da oturdu. Siyasetle ilgisini kesmiş olduğundan vaktini ibadet ve ilimle geçirdi. Cebellübnan'da patlak veren ve 1860 Temmuzunda Şam'a yayılan Dürzî İsyanı sırasında bizzat müdahalede bulunarak birçok hristiyanı katliamdan kurtardı. 26 Mayıs 1883'te Şam'da öldü.

Abdülkâdir cesur, akıllı ve dindar bir idareciydi. Fransızlar'la mücadelesinde askerlik kabiliyeti yanında siyasi maharetini de ispat etmiştir. Gerektiğinde sert davranmakla beraber, adaleti gözetirdi ve mizaç itibarıyla merhametliydi. O aynı zamanda iyi bir şair, değerli bir fikir adamıydı. Şiirleri *Nüzhetü'l-ḥâṭır fî karîzi'l-emîr 'Abdülkâdir* adıyla Kahire'de basılmış, felsefî mahiyette *Zikrû'l-âkıl ve tenbîhü'l-gâfil* adlı kitabının da Arapça aslı Beyrut'ta, Fransızca tercümesi 1858'de Paris'te neşredilmiştir.

İbn'ül-Arabî tasavvufunun tesiri altındaki kalan Abdülkâdir'i Cezayirli millî kahraman tanırırlar. Cezayir istiklâline kavuştuktan sonra kemikleri Cezayir'e nakledilerek şehidler kabristanına gömülmüştür. Ölümünün 100. yılı münasebetiyle kendisine ayrılan *Mecelletü't-Târiḥ*'in özel sayısında (*Centenaire de la Mort de l'Emir Abdulkader 1883-1983*, Alger 1983) hayatına, siyasi faaliyetlerine,

eserlerine ve hakkında yazılanlara dair çeşitli makaleler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrâde-Hâriciye, nr. 4481, 4487, 4749, sen 1269; Ph. d'Estailleur—Chanteraine, *Abdel-Kader, l'Europe et l'Islam au XIXe siècle*, Paris 1847; C. Zeydan, *Meşâhîrû's-şark*, Kahire 1902, I, 172-181; M. Emerit, *L'Algérie à l'époque d'Abd-el-Kader*, Paris 1951; Bassâm Asaî, *el-Emîr 'Abdülkâdir el-Cezâ'îrî*, Beyrut 1986; Pessah Shinar, "Abd al-Qadir and 'Abd al-Karim Religious Influences on Their Thought and Action", *AASt*, I (1965), s. 139-174; A. Temimi, "L'Emir 'Abd el-kader a Damas, 1855-1861", *RHM*, VI (1979), s. 107-115; G. Yver, "Abdülkâdir", *İA*, I, 85-87; Ph. De Cossé—Brissac, "Abd al-Kâdir b. Muhyî al-Dîn", *EL²* (İng.), I, 67-68; C. R. A., "Abd el-Kader", *ELn*, I, 12-13.

ERCÜMENT KURAN

ABDÜLKADİR ed-DİHLEVÎ

(عبدالقادر الدهلوی)

(bk. DİHLEVÎ, Abdülkâdir b. Ahmed).

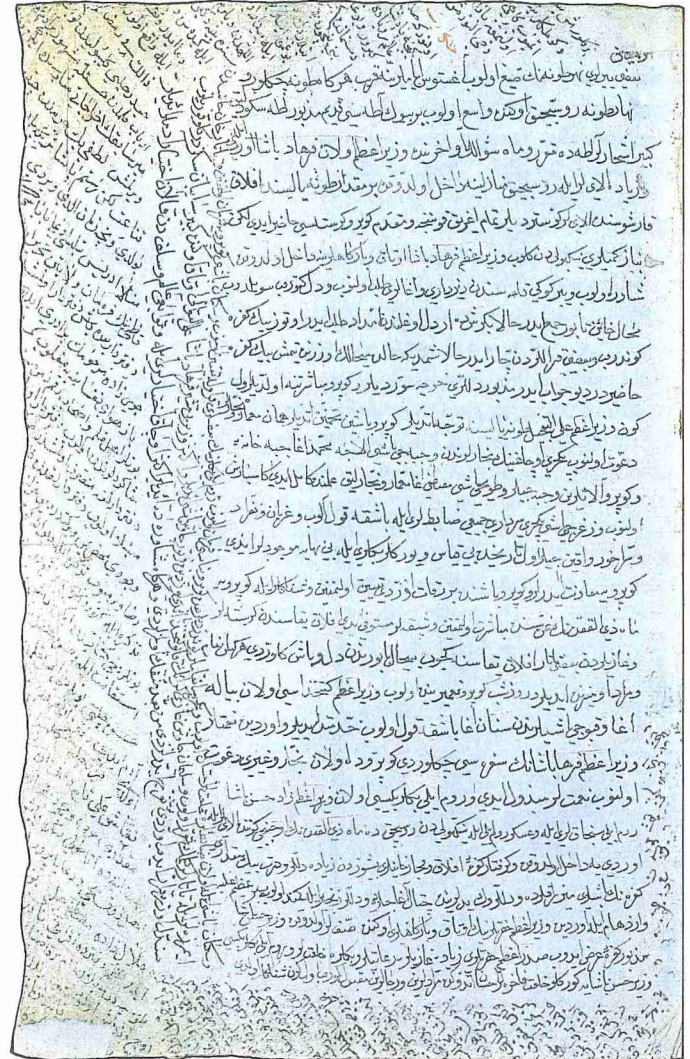
ABDÜLKADİR EFENDİ,

Topçular kâtibi

(ö. 1054/1644 [?])

Osmanlı tarihçisi.

Hayatı hakkında, eserinde kendisiyle ilgili olarak yazdıkları dışında fazla bilgi yoktur. Kâtip Çelebi *Fezleke*'sinde adını Abdülkadir olarak zikretmiş ve bu adla tanınmış olmakla beraber, kendisi *Târiḥ*'inde dolaylı olarak Kadri adını kullanmakta, arşiv vesikalarında da adı Kadri olarak geçmektedir (BA, MAD, nr. 2307, 2514). *Târiḥ*'inden anlaşıldığına göre, 1595'te topçular kâtibi, ertesi yıl topçu bölükbaşı oldu. Eğri'nin fethi, Kanije müdafaası ve Istolni-Belgrad'ın geri alınışında bulundu. 1607'de sol ulûfeciler (bk. ULÜFECİYÂN) kâtibi, daha sonra arpa kâtibi (bk. ARPA EMİNİ) oldu. 1621'de Hotin Muharebesi'ne katıldı; dönüşte cephanenin İsakça İskeleyi'ne

Topçular
kâtibi
Abdülkadir
Efendî'nin
Teuârth-i
Âlî-i Osâmân
adlı eserinin
bir sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Esad Efendi,
nr. 2151)